

УДК 72.01

М. Ю. Блінова,

*канд. арх., асистент кафедри Дизайн архитектурной среды ХГТУСА***МОВА АРХІТЕКТУРИ - МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Анотація: стаття присвячена розкриттю поняття «мови архітектури» в методологічному плані досліджень з теорії архітектури. Позначено межі та перспективи використання моделі «мови» при вивченні комунікативних особливостей архітектури.

Ключові слова: мова архітектури, текст, комунікація, метафора.

Постановка проблеми. У зв'язку з досягненнями і стрімким розвитком в середині ХХ століття лінгвістики і появою такого напрямку як структуралізм і пізніше - семіотика, стало повсюдним тлумачення багатьох культурних явищ через призму «мови», і архітектура не виняток. У рамках цього напрямку відбулося деяке «методологічне примирення» двох полярних концепцій, що існували в історії архітектури: одна з яких розглядала «мову архітектури» лише як метафору, друга стверджувала мову як основної категорії досвіду будь-якої людської діяльності (і архітектури в тому числі). Саме, в рамках архітектурної семіотики відбулося професійне усвідомлення і розвиток риторичної метафори «мови архітектури» і онтологічної концепції архітектури як мови. Адже архітектура є мистецтво, а мистецтво, кажучи словами Ю.М. Лотмана, є один із засобів комунікації, тому що «всякая система, служащая целям коммуникации между двумя или многими индивидами, может быть определена как язык» [1, с. 19].

Таким чином, якщо подивитися глибше, то ми виходимо на розуміння «мови» як комунікаційної системи, що користується знаками, впорядкованими особливим чином і саме в такому трактуванні воно використовується найчастіше стосовно до архітектури. І тут ми стикаємося з тим, що з одного боку метафорично це цілком зрозуміло і доречно, а з наукової боку - не зовсім осмислено і структуроване. Комунікативний аспект «мови архітектури» залишається як би «між рядків» обговорень проблем архітектурної форми, композиції, пропорції, масштабу навіть з позицій пануючого нині інтерпретативного мислення. Досліджуються різні проблеми, в яких визначаються й інтерпретуються комунікативні смисли архітектурних елементів як знаків і символів, але суть цієї «мовної» комунікації в архітектурі залишається поза полем зору теорії. Таким чином, істинною проблемою, яка лежить в основі «мови архітектури» є проблема комунікації в архітектурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Словосполучення «мова архітектури» можна вважати досить традиційним, його досить часто можна зустріти в текстах присвячених проблемам архітектури. Багато авторів, які користуються великим авторитетом у професійній галузі, використовували ці слова у своїх роботах - це і «» В.Л. Глазичева, і «Художественный язык архитектуры» А. В. Іконнікова, і «Пластический язык архитектуры» А. А. Тіца, і «Язык архитектуры постмодернизма» Ч. Дженкса і багато інших [2,3,4,5]. При цьому цілком зрозуміло, що деякі автори застосовують поняття «мова» щодо архітектури більшою мірою метафорично (А. А. Тіц, В. Л. Глазичев), ніж категоріально, маючи на увазі уявлення про мову як засіб виразу і передачі інформації. Таке вживання не носить характер наукового, тому що саме поняття «мова архітектури» ні в одній з робіт цих авторів не розкривається і не обговорюється, а подається як сама собою зрозуміла метафора.

Найбільш повно питання про мову архітектури ставитися у монографії «Художественный язык архитектуры» А. В. Іконнікова, де вводиться та обґрунтовується розуміння архітектури через мову. Підставою для цього служить до моменту написання книги широке поширення інтерпретації проблем культури методами семіотики. Модель мови архітектури у Іконнікова розглядається через опозицію «форма - зміст»: «...материальные элементы и пространства архитектуры могут рассматриваться и как знаки, которые несут информацию, складывающуюся в сложное многогранное содержание. Система архитектурных форм, несущая смысловые значения, используется как средство коммуникации между людьми в процессе человеческой деятельности. Она отвечает тому общему определению языка, которое предлагает семиотика – наука о знаковых системах. ... Знаки архитектурной формы несут сигналы, ориентирующие в пространстве и служащие организации практической деятельности»[3, с. 10]. Так само в роботі розглядається можливість «прочитання» форми на основі різних кодів і отримання з цього «прочитання» різної інформації - про просторовій структурі, функціональне призначення, конструкції і технології будівництва і ін. Поряд з цим автор виділяє особливий шар значень, в якому конкретність форми складається в єдність ідейно-образного змісту, відповідно поняттю художньої мови архітектури. Не дивлячись на відносність і спірність такого трактування мови, автор вказує на одну з найважливіших специфічних особливостей художньої мови (зокрема архітектурної) по відношенню до мови природної. Цією особливістю є наявність спільних структурних закономірностей, які утворюють «понятный для всех слой, присутствующий в каждом художественном языке, слой выражения межнациональных культурных общностей, слой, несущий общечеловеческие ценности» [3, с. 12]. Така спільна основа комунікації набуває

на сьогоднішній день все більшу актуальність з огляду на активність процесів культурної глобалізації та пов'язаних з ними проблем. Стосовно до архітектури це, перш за все проблеми втрати індивідуальності локальних утворень і проблеми створення адекватної гуманістичної моделі глобальної комунікації в архітектурі.

Досить конкретно і наукове, хоча і спірне визначення мови архітектури можна знайти в роботі А.П. Мардер «Эстетика архитектуры». Він структурує це поняття і пропонує три його змістовних аспекти: мова архітектурної науки, мова архітектурного зображення і мова архітектурних форм. Останній визначається як «способ передачи зрителю информации, заложенной архитектором в предметно-пространственную форму, способ содержательного восприятия архитектурной формы» [6, с. 129]. Однак автор чітко вказує на умовність такого поняття - «Понятие «язык архитектуры», применительно к сообщению (информации), которая считывается зрителем с архитектурной формы и переходит в архитектурный образ, может применяться только условно, как метафора» [6, с. 132].

Спроба розгляду способів архітектурної комунікації на підставі семіотики шляхом проведення аналогій із природною мовою була зроблена і Ч. Дженксом в його книзі «Язык архитектуры постмодернизма». Однак автор, виділяючи такі лінгвістичні категорії як «метафора», «слова», «синтаксис», «семантика», інтерпретує їх у рамках архітектури метафорично, віддаючи собі звіт в умовності такої аналогії [5, с. 42].

Мета дослідження полягає в розкритті поняття «мова архітектури» в методологічному плані досліджень з теорії архітектури. Позначено межі та перспективи використання моделі «мови» при вивченні комунікативних особливостей архітектури.

Результати досліджень. Аналогія між архітектурою та мовою стала класичною ще в епоху Відродження. Так дослідники Дж. Кларк і П. Крослі у своїй книзі «Архитектура і мова» сходяться на думці, що, починаючи з Вітрувіанського порівняння живопису і поезії, в епоху гуманістичного Відродження ця аналогія стала центральним принципом теорії архітектури. Пошук канону архітектури був пов'язаний з літературними канонами латині, зокрема класичної латинської риторики, які класифікували, визначали, і задавали рамки художньому досвіду. І класичні ордери, та набори правил їх побудови були розроблені теоретиками архітектури Ренесансу як пізнавана архітектурна граматики і синтаксис. На цій класично бездоганній основі аналогія архітектури-мови в усіх її проявах увійшла в основну течію Ренесансу і далі - історії архітектури як теорія проектування і практичний спосіб класифікації знання. Індивідуальні стилі майстрів архітектури зв'язувалися з

літературними стилями, архітектура порівнювалася з красномовством - як мистецтва обидва володіють корисністю (комунікативною) і приємністю (емоційною силою). Еволюція архітектурних стилів прирівнювалася до повільного розвитку «природної мови», характер архітектурної композиції зіставлявся з лінгвістичними конструкціями: елементи і частини будівель як слова в реченні. Ця лінгвістична аналогія дала архітектурі теоретичний каркас і словник критики, а також у своїй літературній (переважно латинської) референції сприяла підвищенню академічної респектабельності самої архітектури та професії [7, с. 8].

Однак метафора архітектури як мови що використовувалася в переносному сенсі не могла приховати фундаментальної різниці між мовними та візуальними формами. Надалі теоретики 18-19 ст., Зокрема Г. Лессінг, піддали критиці цю аналогію і запропонували поняття меж у мистецтві. Саме Лессінг розробив класичну модель розрізнення наративного (поетичного) і презентативного (візуального) способів вираження [8]. Основними моментами критики мовного підходу в архітектурі були (і залишаються) такі: архітектура не дозволяє виражатися настільки ж точно і ясно як мова, і не має розмаїття національних мов; архітектурні елементи на відміну від слова в мові не довільні, а засновані на сталості законів буття (фізичних та онтологічних); внутрішні якості архітектури взаємопов'язані з технічними можливостями та естетичними цінностями, а ні з наслідуваними «фонетичними» особливостями скульптури і живопису. Таким чином, виділилися дві крайні позиції, одна з яких передбачає мову як основну категорію досвіду людської діяльності, інша ж визначає кожну систему описів і уявлень про світ як генетично різний дискурс. Ці два підходи щодо мови та архітектури, в кінцевому рахунку, уперлися в питання граматики. Адже архітектурний знак сприймається зовсім інакше, ніж слова в тексті, на відміну від вербальних текстів мистецтво не може побудувати дискретних лінійних послідовностей що несуть інформацію. Архітектура як органічна єдність сприймається єдиним цілим і невимовно ніяким іншим способом окрім як через саму себе. А правила побудови архітектурної форми, засновані на законах фізики і роботі матеріалу (тектоніка), які починаючи з ХХ століття все менше є «правилами», тому що сучасні матеріали і способи будівництва знімають практично всі обмеження (крім хіба що закону гравітації).

Ці дві крайні позиції знайшли свій розвиток і деяке примирення в ХХ столітті в дослідженнях структурної лінгвістики і семіотики, у яких мова представлялася моделлю для всіх символічних систем, не виключаючи й архітектуру. Якщо будь-яка людська діяльність є виразною, і всі способи її вираження (вербальні та візуальні) визначено особливою структурою

свідомості, структурою в основному мовною, то архітектура поряд з іншими візуальними мистецтвами теж текстуальна. Такий підхід до архітектури знайшов найбільш широке поширення в архітектурній семіотиці. Розгляд архітектури як знакової системи, що має певні формальні властивості, дуже важкий, тому що доводить рухливість, мінливість синтаксичних правил та їх значень і, відповідно, неможливість моделювання архітектурної мови з точки зору повноцінної системи знакового спілкування.

Однак тут необхідно вказати на деяку особливість семіотичного розгляду архітектури як мови в методологічному плані. М. Ю. Лотман кажучи про те, що «всякая система, служащая целям коммуникации между двумя или многими индивидами, может быть определена как язык» навряд чи керувався формальною логікою [1, с. 19]. По-перше, мова розглядається, перш за все, як якась модель досліджуваного явища. Як якась особлива його предметність, одна з багатьох, необхідна для системного представлення об'єкта дослідження. По-друге: таке предметне уявлення найкращим чином відображає комунікативний аспект досліджуваного об'єкта. По-третє: предметність мови безпосередньо пов'язана з мисленням і свідомістю людини, яке виражає себе за допомогою різного роду діяльності (у тому числі архітектурної).

Також семіотика та структурний аналіз на сьогоднішній день мають свій науковий інструментарій, який вже довів свою ефективність при дослідженнях в багатьох областях знання. При цьому архітектурна семіотика небезуспішно адаптує його до потреб архітектурної теорії. Так, із структурного аналізу в архітектурознавстві з'явилося поняття "текст", яке придбало кілька розширене значення. Текст - 1) мінімальна цілісна одиниця мовної комунікації, будь-яке окреме повідомлення; 2) фрагмент культури, виражений в будь-якій знаковій системі, що має змістовну і структурну закінченість (= текст культури); 3) осмислена послідовність знаків будь-якої природи (букв, звуків, жестів, дій, предметів і т.д.; = семіотичний текст).

Висновки. При всій переконливості та очевидності трактування архітектури в поняттях інших дисциплін (лінгвістики, семіотики та інш.) потрібно завжди пам'ятати, а в методологічному дослідженні це положення стає головним, що предмет знання не тотожний об'єкту: він є продуктом людської пізнавальної діяльності і підпорядкований особливим закономірностям, що не співпадають з закономірностями самого об'єкта. Іншими словами: архітектура це не мова, не текст і не знак, це наше дослідне мислення вбачає в архітектурі якісь аспекти, які найкращим чином позначаються і пояснюються розумовими конструкціями "мова", "текст", "знак" і т.д. Умовність такого підходу знаходить своє підтвердження у висловлюваннях авторитету семіотики - Умберто Еко: «...семиология является наукой не только о знаковых системах как таковых, но

изучает все феномены культуры, *как если бы они были* системами знаков...» [9, с. 133]. І, звичайно ж, застосування вищенаведених конструктивів повинно мати свої межі і бути виправданим з точки зору науки. В іншому випадку ми маємо справу виключно з літературною метафорою що до науки особливого стосунку не має.

Список використаних джерел

1. Структура художественного текста // Лотман Ю.М. Об искусстве. - СПб., 1998. - С. 19–43.
2. Глазычев В.Л. Язык и метод художественного проектирования / В.Л. Глазычев // Декоративное искусство СССР. -1973. -№ 11. -С. 23-25.
3. Иконников А. В. Художественный язык архитектуры. - М.: Искусство, 1985. - 175 с. - Библиогр. в примеч.
4. Тиц А.А., Воробьева Е.В. Пластический язык архитектуры. – М.: Стройиздат, 1986. – 312 с. – Библиогр.: с. 305-307.
5. Дженкс Ч. Язык архитектуры постмодернизма. – М.: Стройиздат, 1985. – 136 с. – Библиогр. в примеч.: с. 135-136.
6. Мардер А.П. Эстетика архитектуры: теоретические проблемы архитектурного творчества. – М.: Стройиздат, 1988. – 216 с.
7. Architecture and Language. Constructing Identity in European Architecture. / edited by Georgia Clarke, Paul Crossley. - Cambridge, UK, 2000. – 237 p.
8. Лессинг Г.Э. Лаокоон, или о границах живописи и поэзии. - М.: ХЛ, 1957 г. - 520с., ил.
9. Эко У. Отсутствующая структура: Введение в семиологию / Пер. с ит. В.Г. Резник, А.Г. Погоняйло. - СПб.: Петрополис, 1998. - 432 с.

Аннотация

Статья посвящена раскрытию понятия «языка архитектуры» в методологическом плане исследований по теории архитектуры. Обозначены границы и перспективы использования модели «языка» при изучении коммуникативных особенностей архитектуры.

Ключевые слова: язык архитектуры, текст, коммуникация, метафора.

Abstract

The article is devoted to disclosing the concept of "language of architecture" in terms of methodology, research on the theory of architecture. The boundaries and the prospects of using the model of "language" in the study of communicative features of architecture.

Keywords: architectural language, text, communication, metaphor.